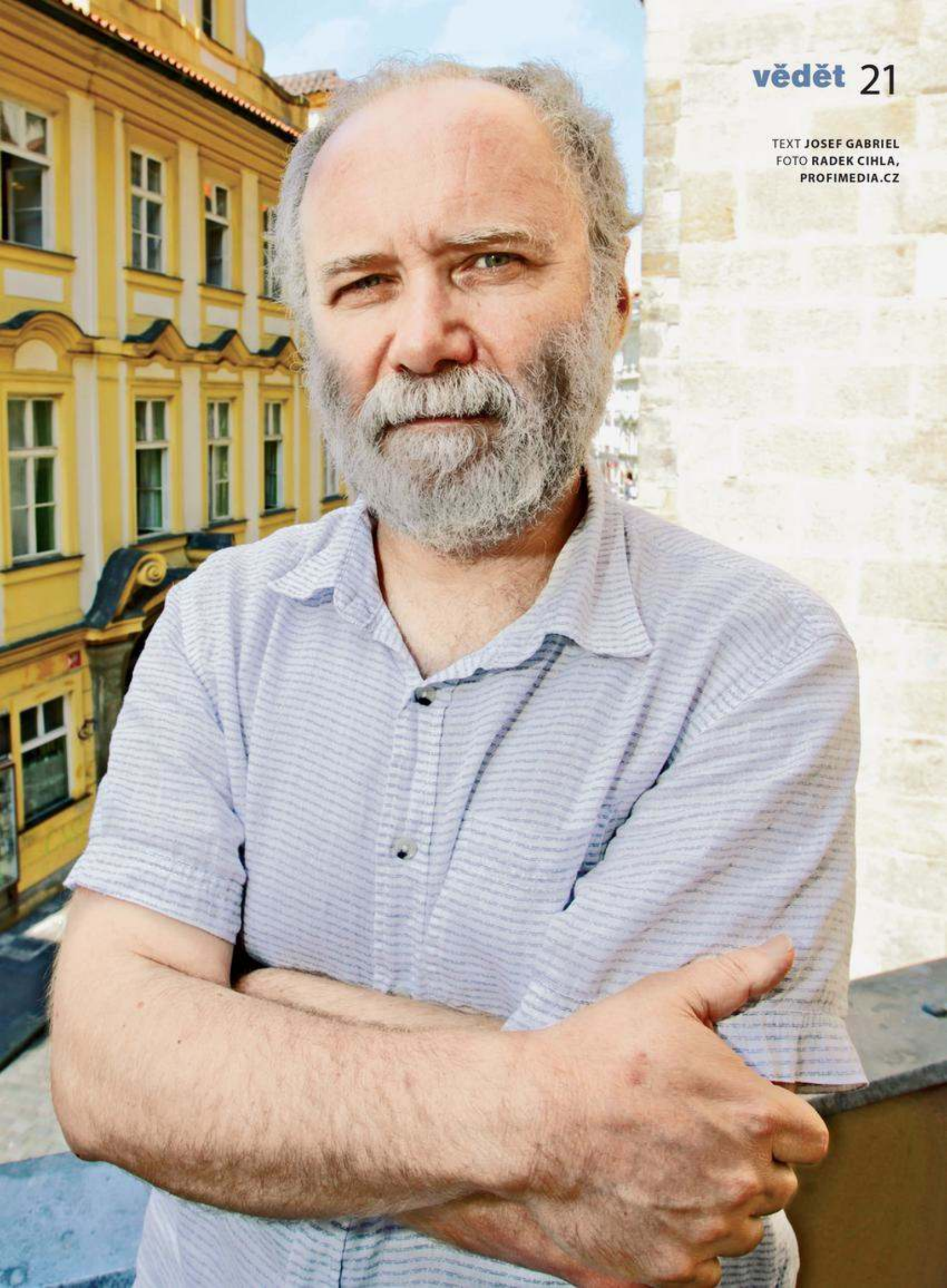

Vladimír Urbánek Návrat k rajskému stavu

Většinová společnost vnímá Jana Amose Komenského jako neživotnou bustu učitele národů, přitom je opakem této zkreslené představy – byl mnohovrstevnatou a někdy též rozpornou osobností. O myšlenkové originalitě i dobrodružstvích Komenského vypráví historik a přední znalec jeho díla i života.

TEXT JOSEF GABRIEL
FOTO RADEK CIHLA,
PROFIMEDIA.CZ

omenskému velmi ležely na srdci školy. Jak vypadala jeho vlastní cesta ke vzdělání?

Základy vzdělání získal v bratrské škole v Uherském Brodě, ale to bylo v podstatě jen čtení, psaní a počítání. Když Komenskému v roce 1604 zemřeli oba rodiče – bylo mu tehdy dvanáct let –, odešel k tetě do Strážnice, kde byla také bratrská škola. Tam se seznámil s Mikulášem Drabíkem, který se stal jeho přítelem a později, již v dobách exilových, patřil k vizionářům a prorokům, o něž se Komenský velmi živě zajímal. V důsledku válečných událostí musel Jan v roce 1605 Strážnici opustit a vrátil se do Nivnice.

Rok nebo dva to vypadalo, že se bude věnovat nějakému řemeslu, ale pak se mu naskytla možnost odejít na studia na vyšší bratrskou školu do Přerova. To byl rozhodující moment.

Překonat nepřízeň osudu mu pomohla Jednota bratrská?

Převážil jeho zájem o vzdělání a fakt, že Jednota bratrská mohla nadaným mladíkům částečně platit studia. V Přerově získal pod záštitou Karla staršího ze Žerotína a biskupa Jana Láneckého znalost latiny a dalších předmětů a díky jejich podpoře pak mohl studovat i v zahraničí. Jeho ochránci z řad

se věnovat svému filozofickému dílu, což považoval v důsledku za důležitější i pro církevní rozvoj.

Kde získal vyšší vzdělání a co mu tato studia dala?

V roce 1611 byl vyslán na studia na reformovanou akademii do Herbornu. Byla to kalvínsky zaměřená akademie, což byl směr, kterému byla Jednota bratrská v té době nejbližší. Po dvou letech přešel Komenský na univerzitu v Heidelbergu, kde studoval rok a odtamtud se vrátil zpátky na Moravu. Studijní léta v Herbornu a Heidelbergu pro něho byla naprosto klíčová, protože se tam seznámil do hloubky s dobovou vzdělaností: teologií, filozofií, ale i s tehdy módními obory vědění, jako byly alchymie a astrologie. Nebyly sice přímo

„Osvícenci Komenskému vyčítají náboženský zápal, až jako by ho považovali za náboženského fanatika. Vadil i jeho chiliasmus a fakt, že se věnoval propagaci vizionářů a proroků.“

Jednoty bratrské si uvědomovali, že jde o velmi nadaného mladíka, z něhož by mohl vyrůst dobrý duchovní či učitel. Jeho širší zájmy se ale někdy snažili regulovat. V nedávno objevených dopisech biskupa Láneckého z let po Komenského návratu se lze dočíst, teď parafrázuji, že mladý Jan se příliš zajímá o filozofii a to by mohlo být nebezpečné, proto je třeba ho více držet u teologie.

Projevoval se u Komenského konflikt mezi teologií a zájmem o filozofii i později?

Ano. Byl písařem Jednoty bratrské, měl na starosti vzdělávání mládeže, později se stal biskupem a měl další církevní povinnosti. V době lešenského exilu působil na místním gymnáziu, věnoval se velmi aktivně získávání finanční podpory pro bratrské exulanty od spřátelených zahraničních církví, ale vedle toho už samozřejmě pracoval na svých projektech pansofických, později všenápravných, psal didaktické práce, učebnice a tak dále. A nebylo to vždy v harmonii s jeho církevními povinnostmi. Sám Komenský cítil, že ho každodenní práce pro Jednotu odvádí od závažnějších úkolů spojených s reformou škol a vědění. A někteří jeho spolubratři se dívali s podezřením na jeho filozofii, mimo jiné také proto, že kladl důraz na rozvoj lidských schopností a navazoval na renesanční filozofii, což někteří vnímali jako vybočení z reformační tradice. Komenský se vlastně celý život snažil tuto tenzi vyřešit mimo jiné tím, že usiloval o své finanční zajištění, aby se mohl více vyvázat z církevní práce a intenzivněji

předmětem studia na univerzitách, ale studenti a profesori se o ně přirozeně zajímali. Hlavně tam získal tři velmi důležité impulzy. Zaprvé šlo o celostní pojmání dobového vědění a uspořádání disciplín do encyklopedického systému. Encyklopedie tehdy neznamenala nějaký abecední seznam, ale opravdu určitý komplexní systém vědění. V tom měl na Komenského vliv jeho profesor z Herbornu Johann Heinrich Alsted. Od něho získal také další podnět, a to zájem o otázky eschatologické, tedy o problém konce dějin. Šlo o to, zda dějiny budou končit pádem, nějakou apokalyptickou katastrofou a posledním soudem, nebo zda bude konci světa předcházet nějaké šťastné období, jakýsi zlatý věk lidstva, případně jak dlouho bude trvat.

K jakému názoru se přikláníl

Komenský?

Časem se přiklonil k představě, že před koncem světa by mělo nastat tisícileté období, kdy budou církev, vědění a lidské záležitosti napraveny do té míry, že na zemi vznikne jakási harmonická společnost. Třetí důležitý impuls načerpal od profesora Davida Parea v Heidelbergu. Šlo o irénismus, snahu dosáhnout smíru mezi konfesemi. Původně měl smířit dvě hlavní protestantské konfese: reformované a luterány. Komenský tuto ideu rozvíjel a dospěl k představě širšího interkonfesijního dialogu včetně dialogu s katolíky, posléze rozšířil své úsilí o smír i na nekřesťanská náboženství. Během práce na svém klíčovém díle *Obecná porada o nápravě věcí lidských* dospěl k pozoruhodné ideji náboženské tolerance. Nebyla to ještě tolerance v moderním slova smyslu, ale jakýsi dialog mezi náboženstvími včetně islámu a judaismu, který by vedl k nalezení společného jazyka a východisek.

Jaký vliv měla na reformní snahy Komenského teologie, respektive křesťanství?

Tradice Jednoty bratrské a české, ale i evropské reformace měly na myšlení Komenského naprosto zásadní vliv. Jeho reformní projekty vzdělávání, škol, ale též filozofie a obecně dobového vědění měly teologické pozadí. Někteří čeští církevní historici a evangeličtí teologové o něm psali jako o anomálii v dějinách evropské reformace, jako kdyby svým filozofickým projektem nápravy věcí lidských se úplně odchýlil od reformačního proudu a buď se stal předchůdcem osvícenství, nebo se v teologických otázkách nebezpečně přibližoval katolíkům.

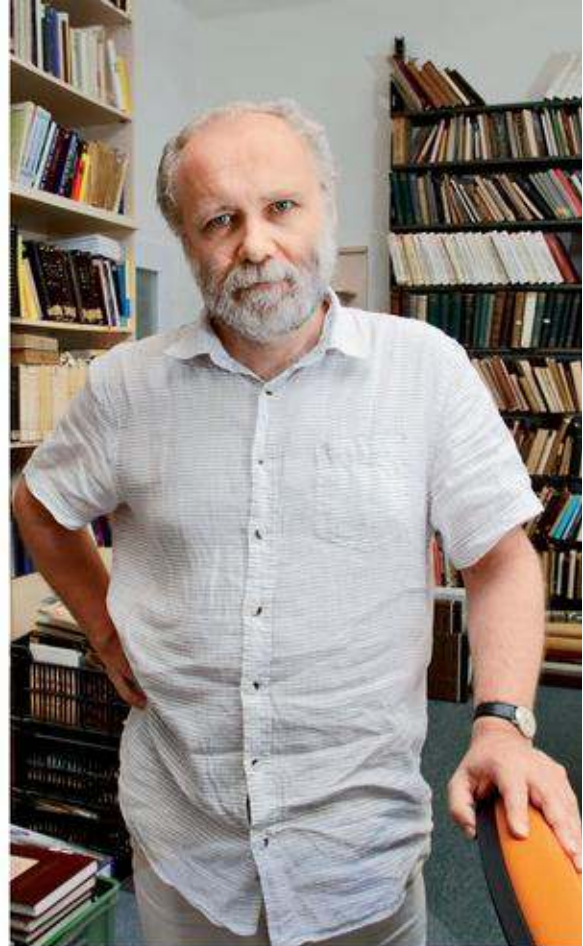
A bylo to tak skutečně?

Bádání posledních let ukazuje, že tomu tak úplně není, že existovala delší tradice, a to právě v reformovaném prostředí, která jistě motivy myšlení Komenského zdánlivě jdoucí za hranice reformace předjímal. Už u zmíněného profesora Alsteda

se objevuje teologický motiv obnovy Božího obrazu v člověku. Obnova se má provést reformou vědění a propracováním encyklopedie, aby odpovídala správnému poznávání světa a správnému systému vědění. Tento motiv je u Komenského velmi silný po celou dobu jeho života. Byl přesvědčen, že je třeba obnovit Boží obraz v člověku a vrátit se k rajskému stavu tím, že zreformujeme vědění. Z toho vycházela Komenského pansofie, kterou rozvíjí ve třicátých letech sedmnáctého století. V raných pansofických spisech mu jde o reformu škol, vědění, vzdělávání tak, aby každému člověku byla poskytnuta možnost nazřít celkovou vzdělanost, a byl mu tak dán pravdivý a ucelený obraz. A to od školních let, samozřejmě ve zjednodušené formě pro děti, prostřednictvím slavných učebnic, jako byly *Dveře jazyků otevřené* a později *Orbis sensualium pictus*, až po filozofickou encyklopedii, kde už jde o učenou reformu a hluboké promyšlení problémů. Později k této reformě přibýly ještě další dvě oblasti nápravy lidských věcí, jak to Komenský nazýval: reforma lidské společnosti a jejího uspořádání, tedy politiky, a pak reforma náboženství. To je ten irénismus přecházející v ideu tolerance, snahu o náboženský smír a směřování k určitému náboženskému konsenzu.

V čem se přístup Komenského lišil od tradičního kalvínského nebo luterského učení?

Zakladatelé evropské reformace Martin Luther a Jan Kalvín byli přesvědčeni, že lidská přirozenost byla pokažena prvotním hříchem Adama a Evy v ráji a že člověk ztratil schopnost bezprostředně a pravdivě poznávat svět, kterou do něho Bůh při stvoření vložil. Lidská podstata je tedy zkažená a člověk sám vlastními silami nemůže dospět k pravdivému poznání světa, přírody, víry a musí se spolehnout na Boží milost. Komenský se ale v tomto od reformačního učení odchyluje, což některé historiky vedlo ke zdůrazňování, že daleko

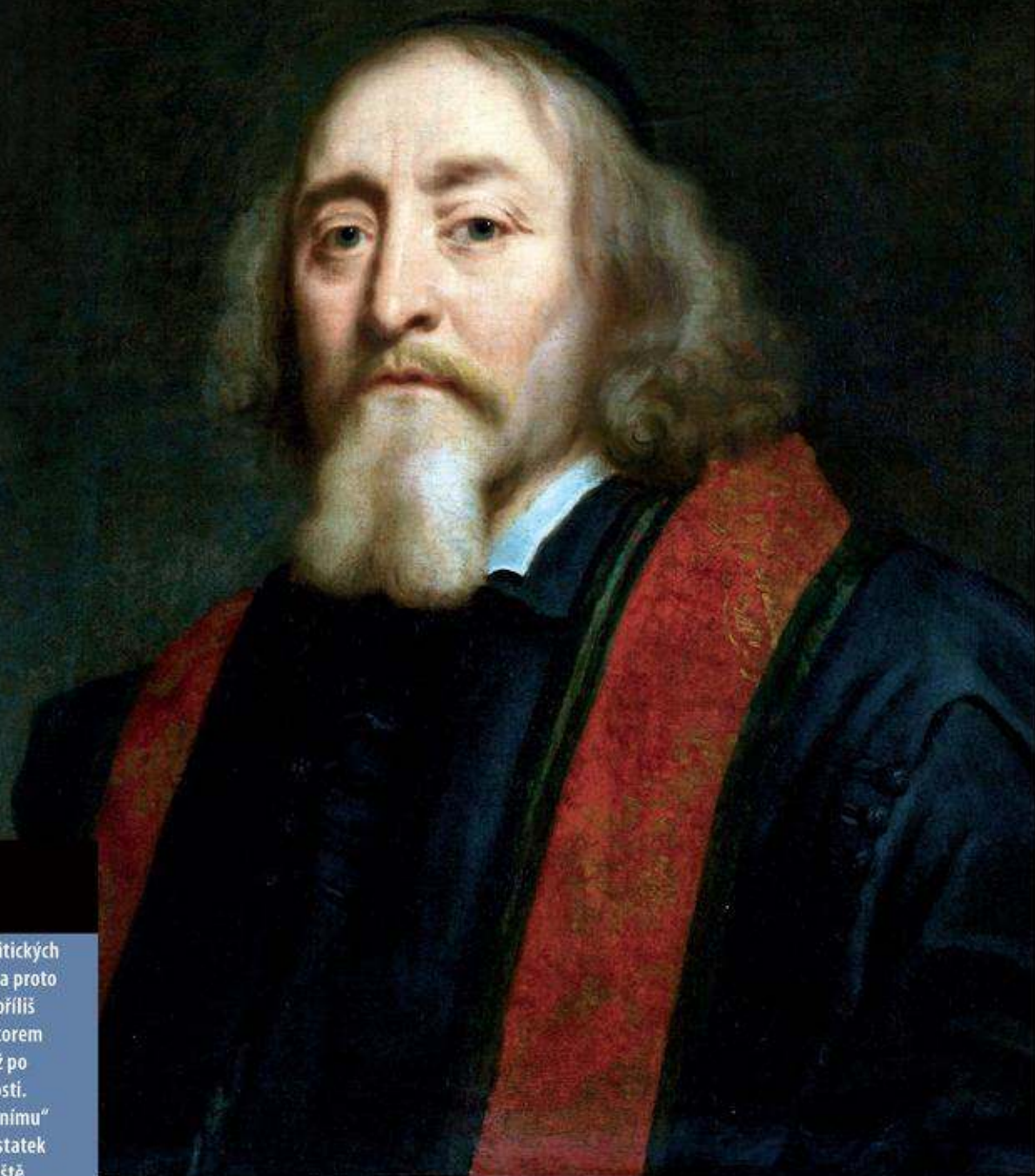

PhDr. VLADIMÍR URBÁNEK, Ph.D.

● Historik, vedoucí oddělení pro komeniologii a intelektuální dějiny raného novověku ve Filozofickém ústavu AV ČR.

Zabývá se intelektuálními dějinami 17. století, komunikací učenců v raně novověké Evropě a myšlenkovým světem pobělohorského exilu.

Je autorem komentářů pro edici díla J. A. Komenského a šéfredaktorem mezinárodní revue *Acta Comeniana*.

UČITEL, KTERÝ NEUČIL

Komenský byl plně angažován v politických a náboženských zápasech své doby, a proto jeho vlastní učitelská praxe nebyla příliš dlouhá. Ve 22 letech se sice stal rektorem vyšší bratrské školy v Přerově, ale už po dvou letech ho pohltily jiné povinnosti. Nedobrovolný návrat k „prachu školnímu“ v polském Lešně mu sice poskytl dostatek impulzů pro reformní plány, ale těžiště aktivit mimořádně plodného autora neleželo v každodenní výuce. Desítky reformních spisů, včetně klíčového díla *Didactica magna*, které vznikly během pobytu v Lešně, sice velmi úspěšně oslovovaly evropské vzdělance, ale v praxi se příliš neuplatňovaly (ostatně snaha zavést do výuky žáků pedagogické ideály Komenského naráží na potíže dodnes). Příležitost ověřit si uskutečnitelnost svých plánů dostal Komenský až v roce 1650, kdy přijal pozvání člena knížecí sedmihradské panovnické rodiny Zikmunda Rákócziho, aby v uherském Sárospatoku otevřel pansofickou sedmiletou školu. Pro své žáky napsal například příručku *Pravidla mravů* a také učebnice *Svět obrazech* a *Škola hrou*. Detailní program popsany v díle *Schola pansophica (Škola vševedná)* se mu ale podařilo realizovat jen z malé části. Po čtyřech letech však své reformní snahy ukončuje kvůli nedostatku finanční podpory ze strany vrchnosti, nezájmu šlechtických studentů a odporu učitelů.

více čerpá ze specifických mimoreformačních bratrských tradic na jedné straně a na straně druhé se v řadě teologických názorů sbližuje s katolickým stanoviskem. Komenský nepovažuje lidskou přirozenost za nenávratně ztracenou a klade důraz na roli člověka samého v rozvinutí vlastních schopností – samozřejmě s pomocí Boží – a překonávání různých falešných představ a lidské omezenosti. Historici filozofie mluví o tom, že Komenský rozvinul ve své filozofii optimistické pojetí člověka na rozdíl od Luthera a Kalvína, kteří jej viděli pesimisticky.

Jaký měl Komenský vztah ke katolíkům?

Jeho vztah ke katolické církvi se samozřejmě vyvíjel. V mladých letech

hrály významnou roli události v českých zemích kolem Bílé hory. V období stavovského povstání Komenský spolupracuje na spisu *Retuňk proti Antikristu*, který je ostře kriticky polemický vůči katolíkům, zvláště vůči papeži. Měl bych říkat vůči římským katolíkům, protože myšlenka církve obecné nebyla cizí ani protestantům. V těžkém období po Bílé hoře byl konfesijní boj mezi katolíky a nekatolíky vyhocený a Komenský stojí velmi ostře proti katolické církvi, ale od třicátých let se u něho začíná prohlubovat a rozvíjet myšlenka interkonfesijního dialogu. Nejprve ale pouze v rovině dialogu mezi luterány a reformovanými a v českém prostředí mezi Jednotou bratrskou a k luteranismu směřujícími exulanty z řad utrakvistů.

Podářilo se Komenskému dosahnout na poli irénismu viditelnějších úspěchů?

Od čtyřicátých let velmi aktivně rozvíjel kontakty i s katolíky, zvláště po návratu z Anglie a v době, kdy se usídlil v Elbingu v Královských Prusech, dnešním Elblągu na severu Polska. Tehdy – zjednodušeně řečeno – vyzýval k dialogu a vyslovil pozoruhodný názor, že každá církev včetně katolíků má v něčem pravdu a že je třeba jednotlivé pravdy posbírat a dát dohromady. Vyvrcholilo to v roce 1645 na setkání v polské Toruni, takzvaném kolokviu charitativu, kde se sešli zástupci katolické církve, luteránů a kalvinů. Jednota bratrská byla zastoupena mimo jiné Komenským, na katolické straně se velmi angažoval kapucín Valerián Magni, teolog a filozof působící v českých zemích, který se zajímal o filozofii Komenského. Vyměnili si v těch letech i několik polemických spisků, ale s veškerou úctou a s otevřeností k názoru toho druhého. Celkově vzato však Komenského pojetí náboženské tolerance nemělo v tehdejší konfesijně rozdělené Evropě naději na praktický úspěch.

Jaký byl Komenského vztah k jezuitům?

V poslední etapě svého života, když psal *Obecnou poradu o nápravě věcí lidských*, tedy vědění, politiky a náboženství, pro něho katolická církev byla partnerem v dialogu a to se týkalo i jezuitů. Nejvýraznější to bylo v posledních pěti letech jeho života, kdy už jako starý muž žil v Amsterdamu a pořizoval si rukopisné zápisky s názvem *Clamores Eliae*, Křiky Eliášovy. Na rozdíl od publikovaných děl zde můžeme sledovat jeho bezprostřední nápady a myšlenky: velmi pozorně sledoval úspěchy misí jezuitů v neevropských zemích, třeba v Číně, které mu zjevně imponovaly. Také si uvědomoval, že jezuité jsou velice aktivní ve sféře školství a vzdělávání, a na několika místech *Clamores Eliae* poznamenává, že by bylo třeba jejich zkušeností a úspě-

chů na poli vzdělávání i misí využít pro dílo všenápravy. Nemáme žádné doklady, zda tehdy nějakého jezuitu kontaktoval osobně, spíše bych o tom pochyboval. Pokud byl s někým z katolické strany v intenzivním duchovním kontaktu, byl to Valerián Magni, což byl ale v rámci katolického tábora velký oponent jezuitů: měl úplně jinou představu o tom, jak by měla probíhat rekatolizace a dialog s protestanty.

Komenský se zajímal o jezuitu. Zajímali se také jezuité o Komenského? Zájem byl vzájemný. Jezuité dokonce v šedesátých letech sedmnáctého století, ještě za života Komenského, dvakrát vydali v Praze v latinsko-česko-německé verzi jeho jazykovou učebnici *Janua linguarum reserata*, kterou po určitých úpravách považovali za použitelnou i pro katolické vzdělávání. V jezuitské tiskárně pak vyšla ještě dvakrát na přelomu sedmnáctého a osmnáctého století. Dokonce ji vydal otec proslulého Antonína Koniáše, významný tiskař. Šlo o jeden z dobových bestsellerů, první vydání bylo vytištěno v Lešně roku 1631 a do roku 1657 učebnice vyšla ve více než stovce vydání v různých jazykových verzích, existují i pirátské edice bez vědomí Komenského. Kapitoly učebnice jsou organizovány jako malá encyklopedie pro děti.

Jak se ke Komenskému a k jeho dílu hlásili Češi v dalších staletích?

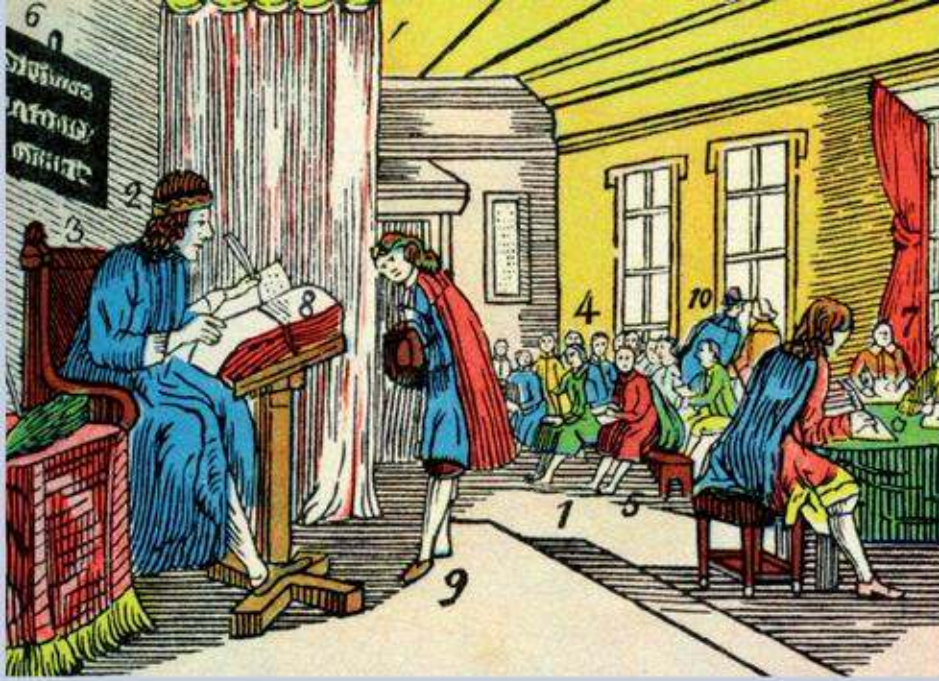
BYL UČITEL NÁRODŮ MAĎAR?

Komenského dědeček používal jméno Segeš a byl fojtem (pojem označoval správního úředníka a zároveň soudce) v Komni na Zlínsku. Segešové patrně přišli na východní Moravu již v posledních desetiletích 15. století, tedy sto let před narozením Komenského. Snad to bylo v době, kdy na Moravě vládl Matyáš Korvín a migrovali sem obyvatelé z Uher. V tomto prostředí zřejmě měla rodina Komenského své kořeny, ovšem jinak nemáme žádný doklad, že by šlo opravdu o Maďary. Jan Amos sám se o nějakém svém maďarském původu nezmiňuje a maďarsky se zřejmě naučil až v dospělosti při svém pobytu v Uhrách. Navíc není pravděpodobné, že by význačné postavení fojta získala rodina z cizojazyčného prostředí. Jan se zřejmě narodil nejspíše v Nivnici, v mladých letech během svých studií se totiž podepisoval Nivnický. V té době ještě nebyla příjmení ustálená, takže nebyla žádná výjimka, když otec měl příjmení podle místa, kde se narodil, ale syn měl jiné příjmení podle místa svého narození. Takže když otec Komenského Martin přišel z Komni do Uherského Brodu, říkalo se mu Komenský či Komňanský. Příjmení po otci přijal Jan v těžkém období po Bílé hoře a začal ho používat možná z důvodů konspiračních.

Je nesmírně zajímavé, co bylo z jeho díla v různých obdobích považováno za kanonické a co bylo naopak vytěšňováno nebo z různých důvodů marginalizováno. Například do osvícenství nezapadal především jeho chiliasmus a víra v proroctví. Osvícenci působící v českých zemích v sedmdesátých až devadesátých letech osmnáctého století, v době silně ovlivněné josefinismem, si Komenského cení jako autora jazykových učebnic, gramatik a do jisté míry i pedagogických prací, i když ty ještě tak dobře neznali, a jako autora českých spisů, jako je *Labyrint světa a ráj srdce*. Ale vyčítají mu náboženský zápal, až jako by ho považovali za náboženského fanatika. Vadil i jeho chiliasmus a fakt, že se věnoval propagaci vizionářů a proroků, hlavně Kryštofa Kottera, Kristýny Poniatowské a Mikuláše Drabíka.

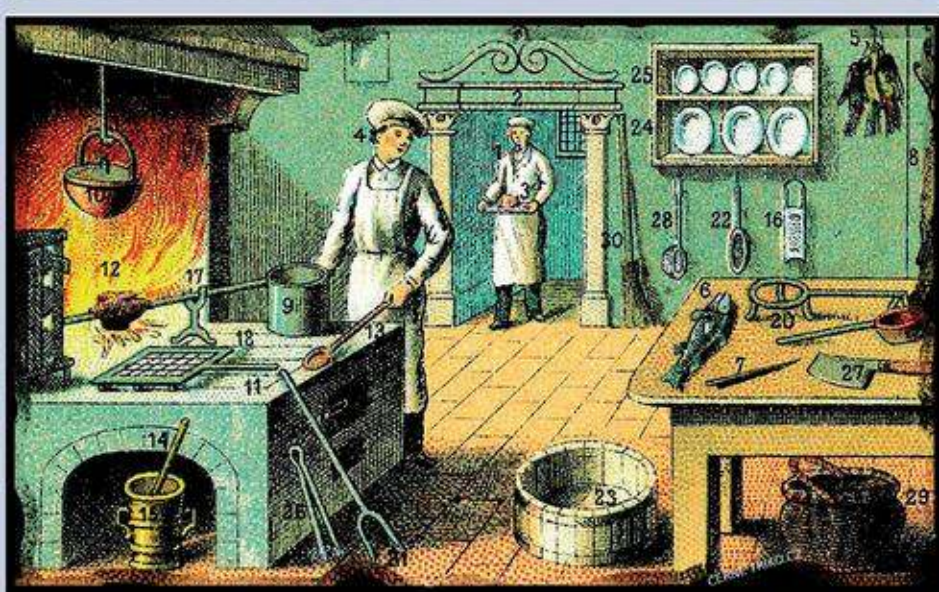
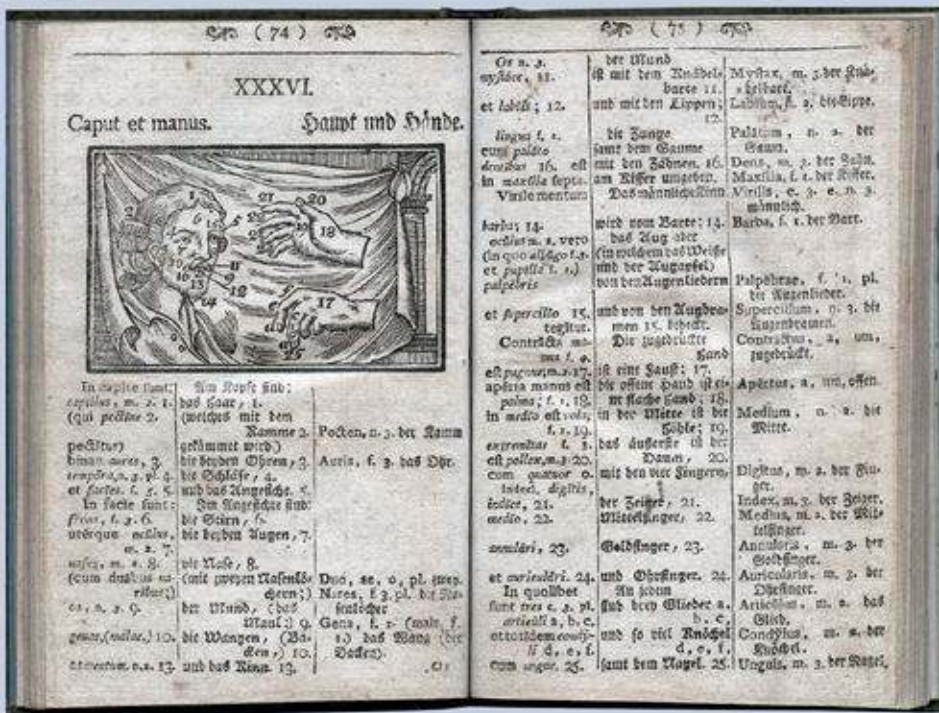
Proč se o ně Komenský zajímal?

Bylo to spojeno s těžkým obdobím pobělohorským ve dvacátých letech, kdy Komenský procházel určitou duchovní krizí, již do určité míry zachytil ve svých dílech *Truchlivý i Labyrint světa*. Proroctví a vize přinášely naději, že nepříznivá nábožensko-politická situace se změní ve prospěch evangelíků, a poskytovaly tak i jistou duchovní útěchu. Zároveň souzněly i s jeho chiliastickými představami. Kryštof Kotter byl prostý člověk, slezský jirchář z města Šprotavy. Při putování z jedné

NEJVÝZNAMNĚJŠÍ KOMENSKÉHO UČEBNICE A PEDAGOGICKÁ DÍLA

Nejúspěšnější Komenského knihou se stala *Janua linguarum reserata* (česky Dveře jazyků otevřené), zároveň učebnice jazyka a malá encyklopedie, nabízející souhrn poznatků o světě. Je členěna podle šesti dnů biblického stvoření a postupuje od vzniku světa a popisu živlů a nerostů k živé přírodě a člověku jako nejdokonalejšímu tvoru. Vedle bible byla nejvydávanější knihou 17. století a zajistila Komenskému evropskou proslulost. V tomto období, kdy Komenský psal podstatnou část svého díla v češtině, vznikl také jeho nejzávažnější pedagogický spis *Didactica, to jest Umění umělého vyučování*. Měla sloužit reformě českých škol v českých zemích po návratu jednoty bratrské do Čech. S touto nadějí promýšlel reformu škol, reformu metody vyučování, apeloval na to, že vyučování má být názorné, má napodobovat přírodu, vycházet z přirozených schopností dítěte a pro každý věk má být zvolen odpovídající přístup a učebnice. Přepřacovaná latinská verze *Didactica magna* vznikla v následujících letech (1633–1638), kdy se Komenský už musel vzdát naděje na návrat českých exulantů do vlasti. Je určena celé evropské veřejnosti a byla vydána v Amsterdamu až v roce 1657. Komenský ji zařadil do souborného vydání všech svých pedagogických děl s názvem *Opera didactica omnia*. Monumentální soubor tvořilo 43 prací rozdělených do čtyř částí. První část obsahovala 11 děl napsaných většinou v Lešně v letech 1627 až 1642. Se speciální Komenského předmlouvou ji zahajovala právě *Didactica magna*, zařazena sem byla také *Janua linguarum reserata* a *Schola infantiae*, což byla latinská verze *Informatoria školy mateřské*. Druhá část zahrnovala 8 prací z let 1642 až 1650, které vznikly v Elbingu a Lešně. Zahajuje ji *Methodus linguarum novissima*, spis o jazykovém vzdělávání napsaný na objednávku Švédů a mecenáše Ludvíka de Geera. Do třetí části zařadil Komenský 15 děl, která vznikla v souvislosti s jeho pobytem v Uhrách v letech 1650 až 1654. Za předmluvu s návrhem navrhované reformy zařadil spis *Schola pansophica*, jenž se zabývá návrhem vševědné školy, „dílny univerzální moudrosti“. Čtvrtá část obsahuje osm drobnějších spisů napsaných už v Amsterdamu.

Kuchařství. Kuchař 1), ze spížárny 2) vyběhání vařivo 3) a vaří s kuchtíkem 4) rozličná jídla. Plátky dřívě skube a kučnů, rhyby 6) oskrmuje a trhá. Někteří maso spikuje pomocí spikowadla 7), zajíce 8) stáhnou. Potom vaří v hrncích 9) a kolečkách 10), na ohništi 11), nebo nad ohněm 12) a sluhá pění opšivovčnou 13). Jídla utvářejí koření kořenitá, které utlučou paličkou 14) ze hmoždíří 15) nebo strouhají na struhadle 16).

Učebnice ORBIS PICTUS byla poprvé vydána v roce 1658. Komenský v ní uplatnil metodu škola hrou, proto byla vybavena mnoha poutavými ilustracemi. SVĚT V OBRAZECH se dočkal mnoha vydání. Obrázky nahoře pocházejí ze tří edic.

KOMENSKÉHO MRAVOUČNÉ DESATERO.

STÍHEJ CTNOSTI, VYHYBEJ SE NEPRAVOSTEM!

I. Nevypravuj všeho, co víš,
nevěř všemu, čeho se doslycháš,
nežádej všeho, co vidíš,
nečiň všeho, co můžeš, než toliko, co jsi povinen:
a budeš opatrný.

II. Buď skromný, ne nestydatý,
mlčelivý, nikoli mluvňý!

Když kdo mluví, mlč;
když tobě co praví, poslouvej;
když tobě co poroučí, buď mu po vůli!

III. Ke všem buď vlídný, k nikomu úlisný,
vystříhej se pochlebovatí!

IV. Buď dále nadto spravedlivý!
Nežádej ničeho cizího, nic sobě neosobuj!

**V. Máš býti také udatný, ku práci
čilý, zanechej prázdňé lenochům!**

VI. Štěstěna bývá nestálá,
přináší rozdílné případy, často smutné.
A ty snáš trpělivý člověk, choulolistivý
vzdychá, pláče a kvílí.

VII. Buď i dobrotivý a milosrdný!
Kdo tebe oč žádá, dej mu, máš-li;
bidnému pomáhej, můžeš-li!

VIII. Urazil-li tě kdo, promiň mu vinu!
Ublížil-liš ty komu, ukoj a ukrof jej!
Krásno jest tlumiti zlost, odpouštěti vinniku
a promijeti odprošujícímu.

IX. Nezáviděj nikomu, přej všem,
vděk se čiň, komukoli můžeš, a
zalíbíš se všem dobrým lidem.

X. Mluv vždy pravdu, nechťej lháti!

Komenského žiště:

Komenského žiště:

V letech 1614-16 v Přerově správce školy 1616-18 kněz a kazatel,
1618-22 ve Fullneku správce školy, 1622-28 v Českých žiřtích.
1628-41 v Lešně českým bratřím sloužil o gymnasiu se stará,
1641 a 1642 v Londýně a Světěch snažil se o vědu a školu.

1642-48 v Elbingu pilně spisuje, 1648-50 v Lešně jako
biskup Jednoty bratrskou spravuje, 1650-54 v Biatném
Polku nové školy zřizuje, 1654-56 zase v Lešně o Jednotu
pečuje, 1656-70 v Amsterdamě spisy vydává a učí.

Komenského žiště vydavatel:

Komenského žiště vydavatel:

Školní obraz (dvoubarevná litografie) z roku 1891 zobrazuje Komenského mravoučné desatero. Představuje řecký chrám, kolem jehož sloupů se vinou stužky s názvy šestnácti Komenského spisů. Mravenec na hlavici pravého sloupu je symbolem myslitelovy pile, včela na levém byla jeho oblíbeným tvorem.

vesnice do druhé se mu zjevovaly jakési andělské postavy a sdělovaly mu politicko-náboženská poselství. Vyprávěl o tom místním farářům, kteří obsah zjevení zapisovali, později se naučil psát a zaznamenával je sám. S Kristýnou Poniatowskou, dívkou z polského šlechtického rodu, se Komenský seznámil ve východních Čechách. Měla extatické stavy, mohly to být i epileptické záchvaty, často upadala do jakéhosi transu. Existují o tom i dobové lékařské posudky, některé jsou střizlivější, podle jiných mohla mít v extatických stavech vidění daná od Boha, protože tehdejší lékařská teorie připouštěla i toto jako možnost. Komenský v *Historii revelací* podrobně popisuje životní osudy tří takzvaných proroků – třetím a nejkontroverznějším vizionářem byl přítel z dětství a později bratrský kněz Mikuláš Drabík – i své osobní angažmá v jejich příbězích. Kristýna své vize zapisovala, originální rukopis se nedochoval, ale existují dobové opisy, které Komenský přeložil do

„Do jeho osobního osudu si Češi mohli promítat osud národa po Bílé hoře.“

latiny a vydal. Podobně postupoval i v padesátých letech sedmnáctého století, již po vestfálském míru, kdy překládal hodně politicky zaměřená a ostře protihabsburská proroctví Drabíkova. Komenský je ovšem dost redigoval a některé vize, které zřejmě považoval za málo inspirované nebo kontroverzní, prostě vynechal. **Kristýna Poniatovská nějakou dobu dokonce žila v domácnosti Komenského. Jak se to stalo?** Její otec Julián Poniatowski s ní přišel do Čech z Polska a stal se členem Jednoty bratrské. Původně byl velmi proti tomu, aby Kristýna o svých viděních mluvila, obával se, že si vymýšlí, ale ta sedmnáctiletá dívka, což je pro dobové sociální a kulturní poměry velmi nezvyklé, se otci postavila. Napsala mu dopis, že s ním nemůže souhlasit a že raději bude poslouchat Boha než otce. Nakonec změnil názor a v božskost jejich vizí uvěřil. Zemřel krátce nato, v té době už však jeho dcera žila u Komenského jako schovanka, protože matka

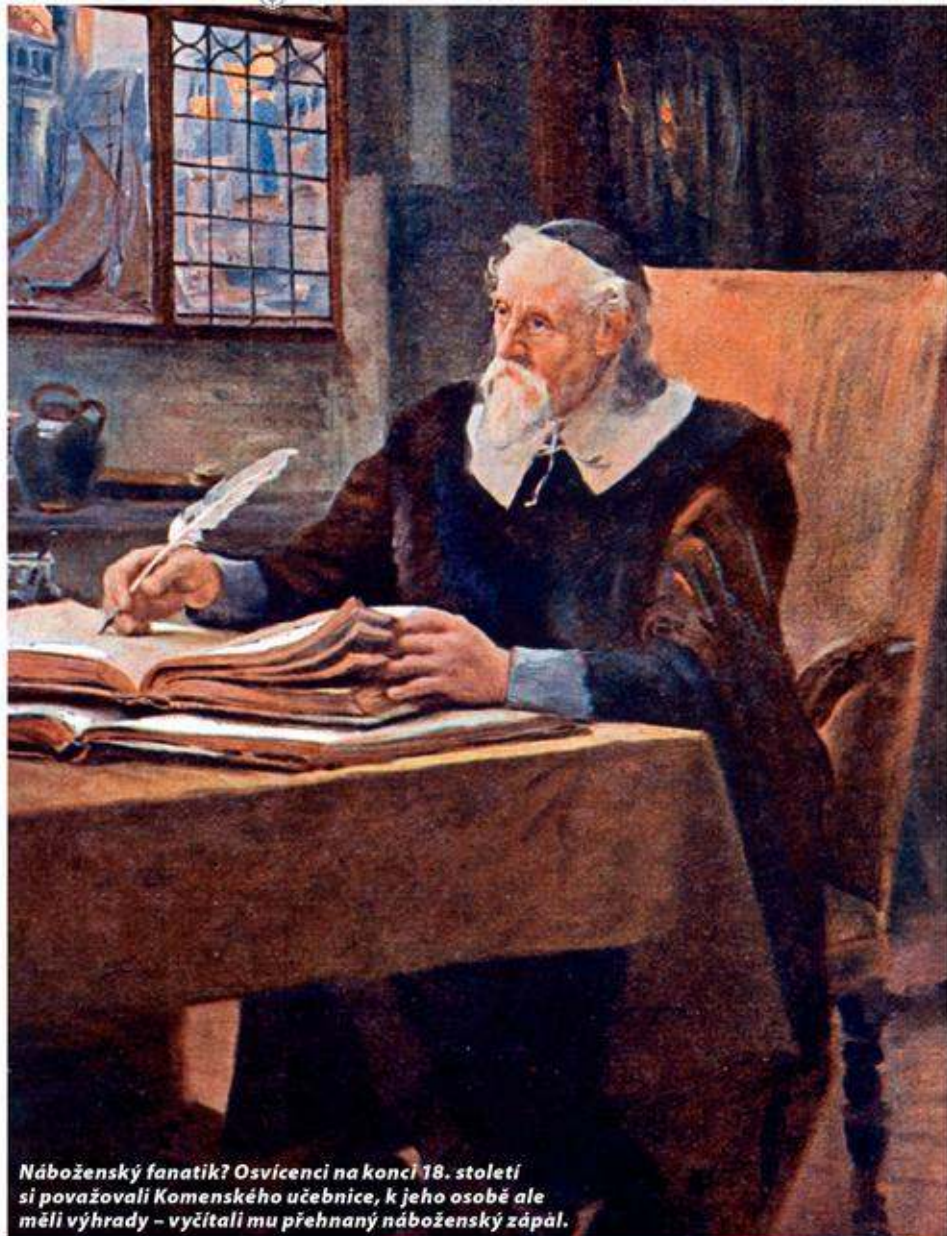
jí umřela již dříve. S jeho rodinou odešla na přelomu ledna a února 1628 do lešenského exilu. Později se provdala za tiskaře Daniela Vettera, který měl na starosti tiskárnu jednoty v Lešně. Je pozoruhodný tím, že s přítelem podnikl dobrodružnou cestu na Island a napsal o ní zajímavý cestopis. Kristýniny vize skončily ještě před svatbou, s Danielem měla pět dětí a nikdy už neprorokovala.

Jak se ke Komenskému stavěli Češi v dalších obdobích?

Přístup k němu se změnil v devatenáctém století, kdy František Palacký publikoval první rozsáhlejší biografickou studii. Tehdy se postupně ustálila kanonická podoba Komenského jako významného Čecha, vynikajícího autora českých spisů a průkopnického pedagoga a reformátora škol. Národní hnutí potřebovalo do panteonu významných osobností dalšího velikána a Komenský k tomu sloužil skvěle. Do jeho osobního osudu si Češi mohli promítat osud národa po Bílé hoře a ukazovat, že český národ je velký, protože „jeho syn“ se stal učitelem všech národů. Od sedmdesátých let devatenáctého století postupně vzniká pravidelný cyklus národních slavností spojených s kulatými výročími narození a úmrtí Komenského. Se vznikem první republiky se jeho kult jen upevňuje a zdůrazňují se paralely mezi ním a Masarykem. I v odborných studiích se psalo, že Masaryk je úspěšný Komenský dvacátého století, zatímco Komenský byl neúspěšným Masarykem sedmnáctého století. Objevuje se i silně aktualizační tradice odkazů na jeden z nejkano- ničtějších textů Komenského *Kšaft umírající matky Jednoty bratrské* s obrazem vlády lidu, která se navrátí či již navrátila do jeho rukou. Tato symbolika pak samozřejmě silně rezonovala například za protektorátu, v roce 1968 či v roce 1989.

Čím pro nás byl Komenský za socialismu?

Počínaje padesátými lety se Komenský stal takřka utopickým

Náboženský fanatik? Osvícenci na konci 18. století si považovali Komenského učebnice, k jeho osobě ale měli výhrady – vyčítali mu přehnaný náboženský zápal.

JAN AMOS KOMENSKÝ (28. 3. 1592 až 15. 11. 1670)

Studia v Herbornu	1611–1613
Studia v Heidelbergu	1614
Vysvěcen na kněze	1616
Duchovním ve Fulneku	1618
Bitva na Bílé hoře	8. 11. 1620
Úmrtí ženy a dvou synů	1622
Odchod z Moravy	1622
Sedm útěšných spisů	1622–1625
Návštěva Lešna a Berlína	1625
Cesta do Haagu za Fridrichem Falckým	1626
Odchod do exilu v polském Lešně	1628
V Lešně vtištěna <i>Janua linguarum reserata</i>	1631
V Oxfordu vydán spis známý později jako <i>Prodromus pansophiae</i>	1637
<i>Didactica magna</i>	1633–1638
Pobyt v Londýně	1641–1642
Cesty do Nizozemska a Švédska	1642
Přestěhování do pruského Elbingu	1642
Vestfálský mír, návrat s rodinou do Lešna	1648
Smrt druhé ženy	26. 9. 1648
Nový sňatek	17. 5. 1649
Cesty do Uher	1650
Pobyt v Sárospataku	1651–1654
Obležení a vypálení Lešna	1656
Odjezd do Nizozemska	1656
Vydání <i>Opera didactica omnia</i>	1657
Poslední léta v Amsterdamu	1656–1670

socialistou a průkopníkem reformy společnosti, dokonce předchůdcem socialistické školy. Na druhou stranu díky oficiální podpoře se v této době neobyčejně rozvinulo odborné bádání o něm. Začala se připravovat kritická edice jeho spisů, vydával se čtenářský výbor v překladech, odborní komeniologové učinili řadu pramenových objevů, vyšlo nepřeborné množství knih a studií. V šedesátých letech pak poprvé v úplnosti vyšlo klíčové dílo Komenského: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. V době normalizace měla velkou roli komeniologická kolokvia v Uherském Brodě, na něž přijížděli i proskribovaní vědci z Prahy či Brna, kteří tu v relativně liberální atmosféře mohli diskutovat například otázky vztahu Komenského a barokní filozofie. V nejnovější době se někteří filozofové pokoušejí interpretovat Komenského jako myslitele, který předběhl svou dobu, a proto jeho filozofie nebyla úspěšná, ale my bychom se k ní měli dnes vrátit. Já jsem k takovým přílišným aktualizacím skeptický.

V čem je podle vás Komenský zajímavý a originální?

V jeho projektu všenápravy jsou velmi působivé pasáže o politice, etice, reformě škol a výchovy, které stojí nepochybně za přečtení. Komenského filozofická

antropologie i jeho pojetí náboženské tolerance jsou velmi významné. Stále si myslím, že *Labyrint světa a ráj srdce* je živá kniha, která by se měla číst. Podobně i řada pasáží z prvních dvou dílů „dialogů duše“ *Truchlivý*. Je důležité vidět Komenského jako mnohovrstevnatou a někdy též rozpornou osobnost. Hodně mu uškodilo, když se kladl důraz jenom na jeho pedagogiku a vybíralo se z ní jenom to, co sloužilo nějakému soudobému záměru. Takový přístup z Komenského udělal neživotnou bustu, která je nad každým vchodem do školy, známe některé slogany z jeho díla, například Škola hrou, ale stejně ho vnímáme jako trochu komického, trochu zaprášeného školního inspektora. Chápu, že teoretici pedagogiky, kteří nemají zájem o historii, si mohou z Komenského vybírat impulzy, jež se snaží rozpracovávat. Vyberou si například celostnost vzdělávání, názornost výuky, důraz na vizualitu, celoživotní vzdělávání nebo i vzdělávání lidí nějakým způsobem handicapovaných. Komenský má ve svých dílech skutečně některé pasáže o vzdělávání fyzicky postižených jedinců, které znějí v tomto ohledu neuvěřitelně moderně. Nemyslím si však, že by současná pedagogika mohla v Komenském nacházet nějaké hotové recepty na reformu školského systému. ■